

นายบุญสมเป็นคนซื่อเล้าหิ้งเอาสมบัติไปจำหน่ายหรือไม่กี่ชายจนเกือบหมด หลังจากนั้นหลวงพจน์กับนายเสริมก็ขอตัวกลับไป การดำเนินเรื่องในตอนเปิดเรื่องจึงจบลง

เห็นได้ว่าก่อนที่จะถึงการพัฒนา เรื่องผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงเปิดเรื่องให้มีปัญหาที่น่าสนใจใคร่รู้ยู่หลายปมที่เกี่ยว คือนอกจากปมปัญหาเรื่องหนังสือที่นายพาออกไปเขียนแล้ว การให้ตัวละครพูดถึงการมากรุงเทพฯ ของพระยาอมรก็สร้างความสนใจใคร่รู้ และเรื่องที่คนในสังคมเข้าใจว่านายบุญสมเป็นคนไม่ดีต่างจากพี่ชายก็สร้างความสนใจว่าจะมีผลต่อเนื้อเรื่องอย่างไรในบทรูปลง

1.6.2.2 การพัฒนาเรื่อง ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงดำเนินเรื่องต่อจากที่ได้วางเงื่อมปมปัญหาไว้ตอนเปิดเรื่อง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงพัฒนาเรื่องล้วนมีความสำคัญในการนำเรื่องไปสู่จุดสูงสุด เริ่มจากการแสดงให้เห็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระยาวัชกับคุณหญิงละม้ายในองก์ที่ 2 ฉากที่ 1 พระยาวัชกำลังรับทุกข์กับนายคงในส่วนที่บ้านของพระยาวัช พระยาวัชแต่งงานใหม่กับผู้หญิงที่อายุน้อยกว่ามากจึงทำให้มีปัญหาช่องว่างระหว่างวัย คือพระยาวัชเกิดความรู้สึกว่าภรรยาของตนชอบเที่ยว แต่งตัวตามแฟชั่น และคอยซัดคอกอยู่เสมอ ทั้งที่เดิมเป็นเพียงผู้หญิงบ้านนอกที่พระยาวัชเองก็คิดว่าน่าจะเชื่อฟังมากกว่า นอกจากนี้พระยาวัชยังมีปัญหาขัดแย้งกับฉวีหลานสาว เนื่องด้วยฉวีไม่ยอมตกลงปลงใจกับขุนเจริญ แม้พระยาวัชสนับสนุนว่าเป็นคนดี แต่กลับไปรักน้องชายที่เลวกว่ามาก นายคงได้กล่าวแย้งว่าพระยาวัชอาจจะถูกขุนเจริญล่อลวง ส่วนนายบุญสมนั้นเขาเชื่อว่าจะกลับตัวได้เหมือนนิก้า และนายคงยังได้บอกพระยาวัชว่าพระยาอมรลุงของคนทั้งสองได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้ว การให้นายคงเน้นถึงการมากรุงเทพฯ ของพระยาอมรทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนใจว่าพระยาอมรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างไร

ต่อมาเมื่อนายคงเห็นคุณหญิงละม้ายเดินเข้ามาจึงขอตัวออกไป พระยาวัชได้พบกับคุณหญิงละม้ายและเริ่มโต้เถียงกัน คุณหญิงละม้ายแสดงให้เห็นว่าไม่เชื่อฟังและไม่เกรงใจพระยาวัช โดยกระทบกระเทียบบนค้อยของสามี ดังกล่าวไว้ว่า

พระยาวัช นัยน์คาหล่อนมันคืออะไรเที่ยว เมื่อหล่อนแรกแต่งกับฉันนะ ?
 ละม้าย ซ่อนจริง, คิฉันสารภาพ ! ถ้าคิฉันตาตึงจะไม่รักคนแก่ได้
 ฮะ ! ฮะ !

(นินทาสโมสร, 2511 : 26)

ต่อจากนั้นในบทละครองก์เดียวกันแต่เป็นฉากที่ 2
 บทละครได้แสดงการโต้แย้งระหว่างพระยาวัชกับคุณหญิงละม้ายที่บ้านท่านเสงี่ยม คุณหญิงละม้าย
 พาดวีลเข้าร่วมวงสนทนาของพวก "นินทาสโมสร" พระยาวัชเข้ามาในฉากและแสดงให้เห็นว่า
 รังเกียจการติเตียนคน แต่คุณหญิงละม้ายพอใจที่จะติเตียนคนอย่างสนุก และในฉากนี้ขุนเจริญ
 ใต้โอกาสบอกรักถวิล พอที่คุณหญิงละม้ายเข้ามาในฉากและบอกถวิลว่าท่านเสงี่ยมเรียก ขุนเจริญ
 จึงกลบเกลื่อนบอกคุณหญิงว่าคนกำลังห้ามปรามถวิลไม่ให้เอา เรื่องที่คนสนิทสนมกับคุณหญิงไปบอก
 เจ้าคุณลุงของเธอ คุณหญิงแสดงอาการระแวงความสนิทสนมระหว่างขุนเจริญกับถวิล ส่วน
 ขุนเจริญก็แสดงให้ผู้อ่านทราบว่าใ้ก่อนพบปัญหาชิ้น เรื่องหนึ่งคือ กลายเป็นว่าคนใ้มีความผูกมัด
 กับคุณหญิงละม้ายไปในทางที่ไม่คิดมาก่อน ดังรำพันกับตัวเองว่า

ขุนเจริญ ฮือ ! อ้ายเรานั้นเจ้าปัญญาหนักเห็นจะจวนหกคะเมนละ !
 แรกคิดจะประจบคุณหญิงละม้ายไว้สำหรับทำทางใ้ใ้ส่มประสงค์
 เรื่องแม่ถวิล, กลายเป็นคนสนิทสนมจริงจ้งไปเสียแล้ว เฮอ !
 ไม่ช้าเขาคงจับได้หรอก ฮือ ! อยากใ้ใช้เล่ห์เฉกคดี ฮะ ! ฮะ !

(นินทาสโมสร, 2511 : 37)

ในการพัฒนาเรื่องต่อมาซึ่งปรากฏในองก์ที่ 3 ทั้งฉาก
 ที่ 1 และ 2 ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในองก์นี้คือพระยาอมรกับนายบุญเสริม เริ่มจากในฉาก
 ที่ 1 พระยาอมรใ้เข้ามามีบทบาทสำคัญหลังจากใ้มีการกล่าวถึงอยู่เสมอ พระยาอมรกำลัง

สนทนากับนายคองในส่วนที่บ้านพระยาวัช บทสนทนาของตัวละครได้เชื่อมโยงกับบทละครองค์ที่
แล้วคือเรื่องพระยาวัชที่มีปัญหาขัดแย้งกับภรรยา พระยาอมรได้ทราบจากนายคองว่า เจ้าคุณวัชได้
เมียสาวและกำลังหึงหวงนายบุญสม นายคองแสดงความคิดเห็นว่าคุณหญิงละม้ายน่าจะชอบขุนเจริณ
มากกว่านายบุญสม พระยาอมรก็ออกปากว่าถ้านายบุญสมไม่ได้ทำผิดคิดร้ายใครก็จะใช้หนี้สินให้
หมด การที่พระยาอมรแสดงความคิดเห็นที่เป็นตัวของตัวเองไม่ค่อยตามข่าวลือจากนิทาสโมสร
ได้สร้างความรู้สึที่ดีแก่ผู้อ่านคือ ยังมีคนที่ไม่ตกเป็นเหยื่อของการนิทา ซึ่งจะช่วยให้
นายบุญสมถูกกล่าวหาอีก พระยาอมรได้ให้เหตุผลว่าทำไมไม่เอียงไปทางนายบุญสมโดยเปรียบเทียบ
นายบุญสมกับตนเองและบิดาของนายบุญสมว่าเป็นคนดีโดยสายเลือด ดังกล่าวว่า

พระยาอมร อ้าย เจ้าคองเอ๊ย, ก็เมื่อข้าอายุเท่า ๆ อ้ายบุญสมนะ ข้ามัน
วิเศษวิโสอะไรนักที่เกี้ยว ? ทั้งตัวข้าทั้งนายของเจ้าแหละไม่ได้เป็น
คนที่เรียกว่าผ้าพับไว้หรือ ! ก็แล้วที่หลังเป็นยังงี้ละ ? หาก
คิดว่าคุณนายของเจ้าได้สักกี่คนเที่ยว ?

(นิทาสโมสร, 2511 : 33)

ต่อมาเมื่อพระยาวัชเดินเข้ามาในฉากและได้พบกับพระยา
อมรก็มีการพูดคุยกันถึงพี่น้องกัน พระยาอมรต้องการลงใจหลานชายทั้งสอง นายคองได้เล่าถึง
นายยิ้มญาติทางมารดาของหลานชายพระยาอมรว่า นายยิ้มได้เขียนหนังสือมาขอความช่วยเหลือ
เรื่องเงินจากขุนเจริณและนายบุญสม ขุนเจริณนั้นมักจะตอบตัดคักเพียงอยู่เสมอ แต่นายบุญสม
อุทิศทรัพย์ช่วยเหลือตามกำลังที่มี ถึงตอนนี้กำลังคิดหาเงินอยู่ นายคองจึงเสนอให้พระยาอมรปลอม
ตัวเป็นนายยิ้มเพื่อลงใจหลานชาย แต่ก่อนที่พระยาอมรจะตัดสินใจอย่างไร นายคองบอกว่าพบ
เงินเหลือซึ่งเป็นคนรับจ่าน้ำของและเป็นเจ้าหน้านายบุญสมที่หน้าประตูบ้าน พระยาวัชจึงให้ไป
เรียกมาเพื่อเล่าเรื่องราวของนายบุญสมให้พระยาอมรฟัง เงินเหลืงแล้วนายบุญสมกำลัง
ร้อนเงิน คนจึงคิดจะพาคนที่ชื่อนายหยินซึ่งเป็นเศรษฐีเงินกูไปพบ เมื่อพระยาวัชได้ยินก็ออกอุบาย
ให้พระยาอมรปลอมตัวเป็นนายหยินเพื่อลงใจนายบุญสม พระยาอมรเห็นชอบด้วย และตกลงใจ

จะปลอมเป็นนายยิ้มเพื่อล่องใจขุนเจริญด้วย การที่พระยาอมรไม่ปลอมเป็นนายยิ้มไปล่องใจ นายบุญสมก็เพราะว่าจะได้รู้ความจริงไม่มากเหมือนกับปลอมเป็นนายหิณ และนอกจากนี้ พระยาวิชก็กล่าวว่า ถ้าพระยาอมรปลอมเป็นนายยิ้ม นายคงก็อาจจะแอบไปบอกให้นายบุญสมรู้ตัวเสียก่อน พอนายคงไต่ถามก็รีบปฏิเสธและในตอนนี้เองพระยาวิชก็ขึ้นมากล่าวว่านายคงเคยพูดถึงคนที่จะมาเป็นพยานเรื่องนายบุญสม นายคงจึงบอกว่าชื่อนายพา เป็นที่น่าสงสัยเกล้าว่า ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างความสำเร็จใจใครแก่ผู้อ่านโดยกล่าวถึงตัวละครแต่ไม่ให้รายละเอียดจึงเป็นปมปัญหานั้นาคิด

ต่อจากนั้นพระยาวิชเห็นถวิลเดินมาก็อยากพูดคุยด้วย เหตุการณ์ในตอนนั้นแสดงให้เห็นบทบาทของถวิลว่ามีความเป็นตัวของตัวเองและเชื่อมั่นในตัวของคนรัก แม้พระยาวิชจะบังคับขู่ ใช้อำนาจก็ยังมั่นคงก่อนนายบุญสม หลังจากนั้นเมื่อถวิลออกไป คุณหญิงละม้ายก็เข้ามาพบพระยาวิช บทสนทนาของตัวละครทั้งคู่ในตอนแรก ๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะประสานรอยร้าว แต่ในที่สุดต่างคนต่างก็ควบคุมอารมณ์ของตนเองไม่ได้และเริ่มโต้แย้งกันว่า ใครเป็นผู้เริ่มต้นในการทะเลาะกัน ยิ่งพระยาวิชแสดงว่าหึงหวงคุณหญิงละม้ายกับนายบุญสม ความซัดเซและความตึงเครียดของอารมณ์ก็ยิ่งมีมากขึ้น โดยเฉพาะพระยาวิช โกรธคุณหญิงละม้ายมากจนจะหย่ากับคุณหญิง แต่คุณหญิงละม้ายก่อนข้างควบคุมอารมณ์ได้มากกว่า จึงแกล้งพูดประชดกลับไป และแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมิใช่เรื่องที่จะต้องถึงขั้นแตกหัก พระยาวิชจึงยื่นตะลิ่งด้วยความมึนงง ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

- พระยาวิช ...แต่ไปฉันเชื่อว่ามีละม้ายอาจจะทำความไม่คิดต่าง ๆ ได้หมด
ทุกอย่างเหี่ยวอายเรื่องที่ เขาเล่ากัน เกี่ยวข้องกับตัวหล่อนกับอาย
เจ้าบุญสมนะ , ฉันก็อยากจะเชื่อแล้วว่ามันมีมูลจริง
- ละม้าย เจ้าคุณระวังนะ อย่าพูดอย่างนั้นนะ ฉันจะไม่ยอมให้คุณ
สงสัยฉัน โดยไม่มีสาเหตุเลยเหี่ยวนะ
- พระยาวิช เออ, เออ ! หย่ากันเมื่อไรก็เอา ! ฉันจะเอาตัวฉัน
ประจานเสียไม่ให้คนแก่คู่อี้อย่างอีกต่อไปเหี่ยว

ละม้าย

ตกลง, ตกลง ! เอ้าเดี๋ยวนี้คุณกับดิฉันความเห็นก็ลงกัน
อีกแล้ว, เพราะฉะนั้นบางทีจะปรองดองกันได้ไม่ต้องทะเลาะวิวาท
กันอีกละนะคะ ? (หัวเราะเยาะ ๆ) อ้าว, อ้าว ! ตั้งท่าจะระเบิด
บั้งใหญ่ละ ฉันไม่อยู่ห่างละคะ ! (หัวเราะเดินออกไป)

(นิทานสโมสร, 2511 : 56-57)

และในการพัฒนาเรื่องในฉากที่ 2 ขององก์ที่ 3 ผู้ทรง
พระราชนิพนธ์ทรงใช้ฉากที่ห้องในบ้านนายบุญสมเป็นฉากสำคัญ เริ่มจากพระยามรปลอมตัวเป็น
นายหยินไปพบกับนายบุญสมโดยมีเงินเหลืงพาไป เมื่อนายบุญสมพบนายหยินก็พูดถึงการขอยืมเงิน
เพราะเข้าใจว่าพระยามรคือนายหยินจริง ๆ ส่วนนายหยินตัวปลอมก็พยายามตามเรื่องที่คน
อยากรู้จนได้ประจักษ์ความจริงว่านายบุญสมเป็นคนดี แม้ว่าจะขายสมบัติเก่าแก่ไปแล้วหลายชิ้น
และได้ขายเครื่องยศของบรรพบุรุษให้ "นายหยิน" ในวันนั้นอีก แต่สิ่งที่นายบุญสมไม่ยอมขาย
ก็คือแหวนที่พระยามรให้ไว้ "นายหยิน" พยายามคะยั้นคะยอขอรื้อค้นนายบุญสมก็งมยั้นย้มไม่
ยอมขาย โดยให้เหตุผลว่าต้องการเก็บเป็นที่ระลึกถึงเจ้าคุณลุงผู้มีบุญคุณแก่ตนมาก พระยามร
รู้สึกคันคันใจที่นายบุญสมมีความกตัญญูต่อคน และนอกจากนี้พระยามรยังทราบว่านายบุญสมได้ซื้อ
บ้านที่เป็นมรดกของบิดาจากพี่ชายที่บอกขาย โดยไม่คิดว่าเป็นมรดกที่มีค่ามากกว่าเงิน พระยามร
จึงชื่นชมนายบุญสมมากพอพระยามรกลับไปบ่หลายครก็แสดงให้เห็วว่านายบุญสมเป็นคนใจกว้าง
ต่างจากขุนเจริญ ดังปรากฏว่าบอกให้นายคงแบ่งเงินส่งไปให้นายยิ้ม เมื่อนายคงได้ฟังเช่นนั้น
ก็กล่าวยกย่องว่านายบุญสมเป็นคนดีเหมือนบิดา ทั้งนี้พระยามรก็เคยชมนายบุญสมหลายครั้ง
ด้วยกัน เช่นเมื่อทราบว่านายบุญสมได้พยายามหาเงินช่วยเหลือนายยิ้ม และในตอนที่นายบุญสมไม่
ยอมขายแหวนที่พระยามรให้ไว้ การที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้ตัวละครพูดถึงความดีของ
นายบุญสมเปรียบเทียบกับบิดาของเขาเสมือนนั้นคงเป็นเพราะว่า ต้องการให้ผู้อ่านเห็นว่า
นายบุญสมเป็นคนดีโดยสายเลือด และที่นายบุญสมมีความประพฤติที่ไม่ดีในบางเรื่อง เช่นชอบ
เล่นการพนันและเลี้ยงคู่อื่นฝูงใหญ่โตก็ไม่ใช้ข้อบกพร่องที่น่ารังเกียจจนเกินไป เพราะต่อไป
นายบุญสมมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นคนดีได้ เช่นเดียวกับบิดาของเขา

หลังจากที่พระยามรธาบความจริงแล้วว่านายบุญสมเป็นคนอย่างไร ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงพัฒนาเรื่องต่อไปในตอนที่ 4 โดยมีฉากสำคัญเพียงฉากเดียวคือฉากในห้องหนังสือที่บ้านขุนเจริญ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในฉากนี้ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญและเพิ่มความเข้มข้นชวนคิดตามมากยิ่งขึ้น คงปรากฏว่ามีเหตุการณ์ที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อนจนทำให้ผู้อ่านอาจจะทราบความจริงเกี่ยวกับขุนเจริญ เริ่มจากคุณหญิงละม้ายไปหาขุนเจริญที่บ้านและแสดงความคับข้องใจที่พระยาวิฑูรย์หวงคนกับนายบุญสม คุณหญิงละม้ายรู้สึกไม่สบายใจมากที่เกิดเรื่องเช่นนั้น และออกปากว่าอยากให้เจ้าคุณยกถวิลให้บุญสมเสียจะได้ เชื่อว่าคนไม่มีอะไรกับบุญสม ขุนเจริญทำเป็นเห็นด้วยว่าคุณหญิงก็จะได้เห็นว่าคุณไม่มีอะไรกับถวิล และได้ถือโอกาสที่คุณหญิงน้อยใจสามิยุแห้วว่าให้ "...ก็อ่านหลอกผัวเสียให้เช็ดเพื่อเป็นการลงโทษ" (นิพนธ์สโมสร, 2511 : 74) คำพูดนี้พิจารณาจากความสนิหระหว่างคุณหญิงกับขุนเจริญก็มีแนวโน้มในทางผู้สาวอยู่ข้าง เช่นคุณหญิงทำท่าหวงที่ขุนเจริญสนิหกับถวิล ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าขุนเจริญเสนอให้คุณหญิงนอกใจสามิโดยมายุ่งเกี่ยวกับคน แต่คุณหญิงก็ไม่เห็นด้วยซึ่งแสดงว่าเธอยังมีความสำนึกที่คืออยู่ ในขณะที่ทั้งสองคนกำลังสนิหกันอยู่ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงใช้เหตุประจวบเหมาะเข้ามาช่วยดำเนินเรื่องคือพระยาวิฑูรย์มาหาขุนเจริญเพื่อปรับทุกข์เรื่องที่มีปัญหาขัดแย้งกับคุณหญิงละม้าย ก่อนที่พระยาวิฑูรย์จะเข้ามาในห้องคุณหญิงละม้ายก็เข้าไปซ่อนตัวที่หลังฉากเพราะไม่ต้องการให้พระยาวิฑูรย์ทราบว่าตนมาพบขุนเจริญที่บ้าน

เมื่อพระยาวิฑูรย์พบกับขุนเจริญก็ได้เล่าความทุกข์ที่ทราบมาว่าแม่ละม้ายแอบมีสัมพันธ์กับนายบุญสม พระยาวิฑูรย์รู้สึกเสียใจมากแต่ด้วยความรักแม่ละม้ายอย่างจริงใจ พระยาวิฑูรย์ก็กล่าวว่ายังกงทำหนังสือแบ่งสมบัติให้ หลังจากนั้นพระยาวิฑูรย์ก็พูดถึงเรื่องแม่ถวิลกับขุนเจริญ พอขุนเจริญได้ยินก็รีบตัดบทเพราะเกรงคุณหญิงละม้ายจะได้ยินแล้วนึกเคืองตนเองขึ้นมา และในขณะที่ขุนเจริญกับพระยาวิฑูรย์สนิหกันผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงใช้เหตุประจวบเหมาะมาช่วยดำเนินเรื่องอีกเป็นครั้งที่สอง คือบังเอิญว่านายบุญสมมาหาขุนเจริญที่บ้าน พระยาวิฑูรย์ไม่ยอมทบนายบุญสมแต่อยากรู้เรื่องนายบุญสมกับคุณหญิงละม้ายจึงสั่งให้ขุนเจริญช่วยถามเรื่องนี้กับนายบุญสม ส่วนพระยาวิฑูรย์จะเข้าไปหลบหลังจากแต่ปรากฏว่ามีคนมาหลบอยู่ก่อนแล้ว ขุนเจริญรีบบอกว่าเป็นนางละคร พระยาวิฑูรย์จึงเลี้ยงเข้าไปหลบอยู่อีกห้องหนึ่งทางขวา เมื่อนายบุญสมเข้ามาในห้อง ขุนเจริญก็พยายามซักถามถึงความสัมพันธ์ของ

น้องชายกับคุณหญิงละม้าย และพยายามดึงเรื่องเพื่อให้เห็นว่านายบุญสมมีสัมพันธ์กับคุณหญิงจริง แต่ปรากฏว่านายบุญสมพูดความจริงจนเข้าใจได้ว่าไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับคุณหญิง และได้กล่าวพาดพิงว่าขุนเจริญน่าจะเป็นผู้มีความสัมพันธ์มากกว่า ขุนเจริญจึงรีบเปลี่ยนเรื่องและรีบบอกนายบุญสมว่า พระยาวิชัยแอบฟังอยู่ตลอด เมื่อนายบุญสมทราบก็ไปเชิญพระยาวิชัยออกมา

เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้พระยาวิชัยจะได้ยินการสนทนาทั้งหมดแต่ก็ไม่ได้ฟังเสียงหรือคิดใจสงสัยในประเด็นที่นายบุญสมพูดพาดพิงถึงขุนเจริญ ซึ่งคงเป็นเพราะว่าไม่เคยคิดระแวงขุนเจริญมาก่อนเลย และก็คงที่ใจที่นายบุญสมไม่ได้ลึกลับยุ่งเกี่ยวกับคุณหญิง ดังกล่าวว่า

พระยาวิชัย (ยิ้ม) พ่อบุญสม ฉันสงสัยแกผิดไป ขอโทษเถอะนะพ่อคุณ ฉัน
 ใจมากที่ได้ยินความจริง หายโกรธเหียวพับผ้าซี !

(นิพนธ์สโมสร, 2511 : 92)

ต่อจากนั้นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ก็ทรงใช้เหตุผลประจบเหมาะ มาช่วยทำเนียบเรื่องอีกครั้งหนึ่ง คือบังเอิญว่าท่านเสงี่ยมก็มาขอพบขุนเจริญ เมื่อขุนเจริญ ออกไปจากห้อง ทั้งพระยาวิชัยและนายบุญสมก็เปิดจากนั้นคู่ด้วยความอยากรู้อยากเห็นและพบว่า นางละครนั้นแท้จริงคือคุณหญิงละม้าย พระยาวิชัยจึงหันไปเล่นงานขุนเจริญ ขุนเจริญแก้ตัวว่า คุณหญิงละม้ายมาพบตนเพราะมาฟังคำอ้อนวอนของตนเรื่องถวิล แต่บังเอิญว่าเจ้าคุณเข้ามา คุณหญิงจึงหลบไปเสียเพราะเกรงเจ้าคุณจะหึง แต่คุณหญิงละม้ายกลับพุก้านอย่างสิ้นเชิง และยังเปิดโปงความชั่วของขุนเจริญที่ได้ล่อลวงทั้งคู่แหะโลมให้เซอประพุดดินอกใจสามมี หลังจากนั้น ก็ได้กราบขอโทษพระยาวิชัยและสำนึกในความผิดเพราะได้ทราบความจริงใจจากที่แอบได้ยิน พระยาวิชัยสนทนากับขุนเจริญ ส่วนพระยาวิชัยเมื่อได้ทราบความจริงอย่างที่ไม่เคยคิดมาก่อนก็โกรธ ขุนเจริญมากและค่าขุนเจริญอย่างไม่ไว้หน้า ดังปรากฏในเรื่องว่า

- ขุนเจริญ ใต้เท้าขอรับ ! ผมเสียใจที่มาเกิดความซนเช่นนั้นเปล่า ๆ
พระอาทิตย์พระจันทร์เป็นพยานอยู่
- พระยาวัช ว่างั้นนะเป็นคนอัปรีดี ! ข้าไม่ยอมฟังเสียงเอ็งเลย
- ขุนเจริญ พุทโธใต้เท้าขอรับ ! เสียแรงใต้เท้าได้กรุณาผมมามาก
ขอให้ฟังผมหน่อย ธรรมดาคนที่มีความซน...
- พระยาวัช ย่อมไม่คบคนระยำอย่างเอ็ง ! (เดินกระเท็บตีนออกไป)

(นิทาสโมสร, 2511 : 100-101)

ในการดำเนินเรื่องต่อมาผู้อ่านจะพบว่าเนื้อเรื่องยังอยู่ในช่วงพัฒนาเรื่องที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้นอีก เพราะเป็นการพัฒนาเรื่องก่อนที่จะนำไปสู่จุดสูงสุดของเรื่องในอีกไม่กี่ฉากข้างหน้า การพัฒนาเรื่องได้ปรากฏในบทละครองก์ที่ 5 ในฉากที่ 1 และ 2 ฉากแรกเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกิดกับขุนเจริญในห้องหนังสือที่บ้านตนเอง คือพระยาอมรปลอมตัวเป็นนายยิ้มมาล่องใจขุนเจริญ ขุนเจริญไม่เคยพบนายยิ้มมาก่อนจึงเข้าใจว่าพระยาอมรเป็นนายยิ้มจริง ๆ เมื่อ "นายยิ้ม" เอ่ยปากขอความช่วยเหลือ ขุนเจริญก็อ้างว่าเจ้าคุณลุงไม่เคยส่งเงินมาให้มากมายอย่างที่คนเข้าใจกัน และที่ส่งของมาให้ก็เป็นของเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ตนจึงไม่มีเงินพอที่จะช่วยเหลือ "นายยิ้ม" และยังคงจุนเจือช่วยเหลือน้องชายที่ใช้จ่ายสุรุษสุร่ายอีก ขุนเจริญปฏิเสธนายยิ้มไปอย่างนุ่มนวลเพราะอย่างไรก็ตามขุนเจริญก็เป็นคนที่กลัวจะเสียชื่อเสียงถ้าไม่ช่วยเหลือนายยิ้ม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในตอนนี้ขุนเจริญไม่ได้คิดระแวงเลย ว่าถูกเจ้าคุณลุงแกล้งมาล่องใจ และในฉากเดียวกันนี้เองเมื่อนายยิ้มเดินออกไปจากห้อง นายคงก็เข้ามาบอกว่าพระยาอมรมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว ขุนเจริญจึงรีบบอกให้เรียกนายยิ้มกลับมา แต่ก็เรียกไม่ทัน

ต่อจากนั้นก่อนที่เรื่องจะดำเนินไปสู่จุดสูงสุด ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้กลุ่มนิทาสโมสรเข้ามียุทธพาทในองก์ที่ 5 แต่เป็นฉากที่ 2 ซึ่งเป็นฉากที่ต่อเนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในองก์ที่ 4 จากสำคัญเป็นฉากในส่วนที่บ้านของพระยาวัช บทละครแสดงถึงความน่ารั้งเกี้ยวของกลุ่มนิทาสโมสรที่ขอบนิทาคำหนักนเพราะมองว่าเป็นเรื่องสนุก

และพึงพอใจที่จะได้เห็นความหายนะของคนอื่น ดังปรากฏว่าพากันไปบ้านพระยาวัช เพราะอยาก
 รืออยากเห็นเหตุการณ์ที่แท้จริงที่เกิดขึ้นที่บ้านขุนเจริญ หลังจากทีทราบว่ามีข่าวลือว่ามี การต่อสู้กัน
 เพราะพระยาวัชจับได้ว่าคุณหญิงละม้ายกิกนอกใจแต่กับใครยังสับสนอยู่และมีแนวโน้มเอียงไปทาง
 นายบุญสมมากกว่าเพราะขุนเจริญเป็นคนที่มีชื่อเสียงในทางที่ดีจึงไม่มีผู้ระวางไปในทางเสื่อมเสีย
 ต่อมาเมื่อพระยาวัชเข้ามาในฉากก็ได้ไล่คนกลุ่มนี้ออกไป และได้ไปรับความเข้าใจกับคุณหญิง
 ละม้าย เพราะเห็นว่าเธอได้รู้สึกตัวว่าผิดบ้างแล้ว และก่อนจะจบฉากที่ 2 นี้ นายคงก็ได้พูดถึง
 เรื่องที่จะให้นายพามาเป็นพยานโดยมีหนังสือเป็นหลักฐานยืนยัน แต่บทละครก็ไม่ได้ให้รายละเอียด
 ว่าเป็นพยานอย่างไรและหนังสืออะไร ซึ่งเป็นการสร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านไว้ก่อนที่จะถึง
 เหตุการณ์จริงในอีกไม่กี่องก์ข้างหน้า

1.6.2.3 การดำเนินเรื่องไปสู่จุดสูงสุดและการคลี่คลายเรื่อง
 ผู้อ่านจะสังเกตเห็นว่าในฉากที่ 3 ขององก์ที่ 5 เป็นฉากสุดท้ายของเรื่องทั้งเป็นฉากที่เป็น
 จุดสูงสุดของเรื่องและเป็นการคลี่คลายปมด้วย เริ่มด้วยขุนเจริญกำลังสนทนากับท่านเสงี่ยม
 และได้พูดถึงการให้นายพามาเป็นพยานยืนยันว่านายบุญสมได้ตกลงจะตกแต่งงานกับท่านเสงี่ยมโดย
 มีหนังสือเป็นหลักฐานด้วย ทั้งนี้ผู้อ่านจะสังเกตว่าตัวละครฝ่ายขุนเจริญและพระยาวัชต่างก็
 จะใช้นายพามาเป็นพยานเพื่อประโยชน์ของตน แต่ก่อนที่จะถึงเหตุการณ์นั้นขุนเจริญได้ให้ท่าน
 เสงี่ยมหลบไปก่อนเพราะถึงเวลาที่คนนักให้พระยาอมรมาพบแล้ว และพอพระยาอมรเข้ามา
 ก็เกิดความวุ่นวายอย่างน่าขัน เพราะขุนเจริญเข้าใจว่าพระยาอมรคือนายยิ้ม ส่วนนายบุญสม
 ซึ่งจะมาพบพระยาอมรก็เข้าใจว่าพระยาอมรคือนายหยิน ทั้งสองคนจึงพยายามไล่พระยาอมร
 ออกไปเพราะกลัวเบื้องหลังของตนจะถูกเปิดเผย จนพระยาวัชเข้ามาในฉากจึงทราบว่าเป็น
 คนที่พวกตนพยายามไล่ออกไปที่แท้ก็คือพระยาอมรซึ่งไปอยู่ภูเกิดเสียนานจนจำหน้าไม่ได้

ต่อจากนั้นพระยาอมรก็เปิดเผยความชั่วของขุนเจริญ
 หลานชายคนโต และเปิดโอกาสให้นายบุญสม "แก้ตัว" นายบุญสมพูดขอรับผิดที่ชายเถียงยศ
 ของปู่ย่าตายาย แต่ก็ยินดีที่ได้พบเจ้าคุณลุงผู้มีพระคุณอย่างมากมาย พระยาอมรจึงกล่าวสั้น ๆ
 ว่า "ข้าเชื่อเอ็งวะ ตกกระรอกซิ !" (นิพนธ์สโมสร, 2511 : 133) แต่อย่างไรก็ตาม
 เรื่องราวที่วุ่นวายไม่ได้จบเพียงแค่นั้น เพราะฉวิไลได้แสดงความซัดเคื่องนายบุญสมโดยให้
 เหตุผลว่าไม่ยอมเป็นคู่แข่งท่านเสงี่ยม ขุนเจริญได้ยินดีโอกาสเรียกให้ท่านเสงี่ยมออกมา

และพยายามทำให้เห็นว่านายบุญสมมีข้อตกลงบางอย่างกับท่าน เสี่ยงมโดยมีนายพาเป็นพยาน และมีหนังสือเป็นหลักฐานยืนยัน ซึ่งหนังสือนี้แท้จริงก็เป็นฝีมือของนายพาเองที่เขียนขึ้นตามที่ท่านเสี่ยงมสั่ง¹ และเมื่อนายพาเข้ามาในฉากเพื่อเป็นพยานให้ท่านเสี่ยงมก็เกิดเหตุตรงกันข้าม คือนายพาหันไปเป็นพยานให้นายบุญสม ความชั่วของท่านเสี่ยงมและขุนเจริญจึงถูกเปิดเผย นอกจากนี้แล้วคุณหญิงละม้ายยังได้เปิดเผยความชั่วของท่านเสี่ยงมอีก คือเรื่องที่ท่านเสี่ยงมพยายามใส่ความว่าคุณหญิงมีสัมพันธ์กับนายบุญสม โดยการร่วมมือกับนายพาเขียนจดหมายไปมา ระหว่างคุณหญิงกับนายบุญสมจนพระยาวิเศษเข้าใจผิดอยู่นาน เหตุการณ์ที่วุ่นวายจึงได้คลี่คลายลง ในฉากที่ 3 นี้คือ นายบุญสมได้รับความเข้าใจกับดวงและจะมีการจัดงานแต่งงานขึ้น พระยาวิเศษกับคุณหญิงละม้ายก็เข้าใจกัน โดยเฉพาะคุณหญิงละม้ายประกาศลาออกจากสมาชิกนินทาสโมสร และ "...เลิกทั้งการนินทาและใส่ความคน..." (นินทาสโมสร, 2511 : 137)

1.6.3 ตัวละคร ตัวละครที่ปรากฏในเรื่องนินทาสโมสร มีจำนวนมากเป็นพิเศษ เพราะบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นเรื่องขนาดยาว แต่เป็นที่น่าชื่นชมว่าตัวละครที่ปรากฏล้วนมีบทบาทที่ชัดเจนและสำคัญเกี่ยวข้องกันเป็นเอกภาพ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1.6.3.1 ตัวละครฝ่ายดี ผู้วิจัยพบว่าตัวละครที่มีลักษณะนิสัยที่ดีในเรื่องมีดังนี้

1) นายบุญสม เป็นตัวละครเอกชายที่มีลักษณะหลากหลาย คือเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยที่ดีและไม่ได้อยู่ในตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นตัวละครที่มีความสมจริง ดังจะเห็นได้ว่าเป็นคนมีหลักการ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีน้ำใจกับญาติพี่น้อง และเป็นคนรักจริง แต่ก็เป็นคนที่ชอบเล่นการพนัน ชอบสนุกเฮฮา ใช้จ่ายหมั้นเฟื้อย คนในสังคมจึงมองว่านายบุญสมเป็นคนไม่ดี แต่ถ้าได้รู้ความจริงก็จะพบว่านายบุญสมเป็นคนกล้าได้กล้าเสีย และเปิดเผยต่างจากพี่ชายที่ชอบหลอกคนในสังคมว่าเป็นคนดี นายบุญสมจะแก้ปัญหาก็เกิดขึ้นด้วยความดีและมีคุณธรรม ดังเช่น เมื่อนายยิ้มมาขอความช่วยเหลือเรื่องเงิน เขาก็จะพยายามหาเงินส่งไปช่วย เมื่อพี่ชายชายบ้านที่เป็นมรดกจากบิดา เขาก็หาเงินซื้อไว้เพราะเป็นของที่มีค่า

¹ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงกล่าวว่าเป็นเงื่อนปมไว้แล้วในตอนเปิดเรื่อง

และไม่ยอมขายแหวนที่มีราคาสูงเพราะต้องการเก็บเป็นที่ระลึกถึงผู้ให้ซึ่งมีพระคุณ นอกจากนี้ก็เป็นคนรักเดียวใจเดียว ซึ่งจะเห็นได้จากที่บอกกับขุนเจริญว่าได้ใช้ธรรมไม่ยุ่งเกี่ยวกับคุณหญิงละม้ายภรรยาของพระยาวัชรินทร์แม้จะมีโอกาส ดังกล่าวไว้

- บุญสม จริงอยู่หรอก, ครั้งหนึ่งผมได้นึกว่าคุณเหมือนคุณละม้ายชอบผม, แต่ผมไม่ได้ซ่องแวะเข้าไปเลยเที่ยว ให้ตายซี ! คุณก็รู้อยู่แล้วว่าผมจะรักแม่ตวิล
- ขุนเจริญ ถึงคุณละม้ายจะแสดงกิริยาชอบแกล้งเพียงใด แกล้มไม่ควร
- บุญสม นี่แน่คุณพี่ ผมจะบอกให้ ผมเชื่อว่าคุณคงจะไม่ตั้งใจทำผิดคิดร้ายต่อใครเลยเที่ยว, แต่ถ้าผู้หญิงสาวสวยจะมาแสดงกิริยารักผม, และถ้าผู้หญิงคนนั้นมีผิวแก่จนเกือบเป็นพ่อเขาได้
- ขุนเจริญ แกล้งทำไม ?
- บุญสม ผมก็เห็นจะต้อง-เอ้อ-
- ขุนเจริญ ทำไม ?
- บุญสม ต้องขอยืมธรรมะของคุณพี่มาหน่อยเท่านั้นแหละ !...

(นิทานสโมสร, 2511 : 89-90)

2) นางสาวตวิล เป็นตัวละครเอกหญิง มีบุคลิกลักษณะสงบเสงี่ยมและไม่ชอบการติดสินบนหา เมื่อเป็นคนรักของนายบุญสมก็มีความมั่นใจในตัวของนายบุญสมแม้จะได้ยินเรื่องไม่ดีของเขาหรือถูกพระยาวัชรินทร์ห้ามปราม เธอก็ยังคงยืนยันที่จะรักนายบุญสม แต่อย่างไรก็ตามตวิลก็มีลักษณะจิตใจเหมือนผู้หญิงทั่วไป ก็มีความหวั่นไหวเมื่อทราบมาว่านายบุญสมมีความสัมพันธ์กับท่านเสงี่ยม เธอจึงรู้สึกโกรธและหุคพระชคนายบุญสมโดยการหลีกทางให้ พฤติกรรมดังกล่าวแสดงว่าตัวละครมีบทบาทที่สมจริงเพราะไม่ได้มีลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียว ดังปรากฏในเรื่องว่า

ถวิล คิฉันก็ใจที่บุญคุณสมจะได้มีความสุขต่อไป แต่ส่วนตัวคิฉันจะไม่
 เกี่ยวข้องกับอะไรมากกว่าฉันคนรู้จักกัน

ถวิล คิฉันไม่อยากจะแข่งขันกับท่านเสงี่ยมหรือพระเจ้าคะ ! คิฉัน
 เป็นเด็กตัวที่โหนจะสู้เขาได้

(นิทานสโมสร, 2511 : 134-135)

3) พระยาอมรประสิทธิ์วิทย์ เป็นตัวละครฝ่ายดีเป็น
เพื่อนกับพระยาวิเศษแต่จากกันไปนานเพราะพระยาอมรไปอยู่ทางภูเก็ต บุคลิกลักษณะนิสัยที่น่า
สนใจของพระยาอมรคือเป็นคนที่ไม่หลงเชื่อตามคำเล่าลือ แต่จะใช้สติปัญญาไตร่ตรอง ดัง
ปรากฏว่าได้ยืนยันว่าหลานชายทั้งสองคนคือนายบุญสมกับขุนเจริญมีลักษณะนิสัยที่แตกต่างกัน โดย
เฉพาะนายบุญสมได้ไปยุ่งเกี่ยวกับภรรยาของพระยาวิเศษ พระยาอมรจึงเดินทางจากภูเก็ตมา
พบหลานชาย แต่จะใช้วิธีปลอมเป็นคนอื่นเพื่อจะได้พิสูจน์ความจริง ทั้งนี้แม้พระยาอมรจะมี
ความคิดที่ดีไม่เียงไปทางหลานชายคนเล็ก แต่พระยาอมรก็ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นคนที่รัก
ความยุติธรรม ไม่ถือว่าเอาความรู้สึกพึงพอใจส่วนตัวเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน และไม่คิดจะแก้
แค้นให้นอกจากจะใช้วิธีสองใจทั้งสองคนด้วยตัวเอง ดังกล่าวไว้ว่า

พระยาอมร ใครที่มีความดีอยู่ในตัวของตัวจริง ๆ, ต้องมีคนเกลียดบ้าง,
 เพราะย่อมต้องมีคนอิจฉา, แต่ขออย่าให้เจ้าคุณเข้าใจผิด ผมไม่
 แก้แค้นฮ้ายบุญสมในการประพฤติดีของมัน ผมตั้งใจจะลองใจมันดู
 ทั้งสองคน

(นิทานสโมสร, 2511 : 41)

4) พระยาวัชรินทร์เคชะ เป็นตัวละครฝ่ายดีอีก
 ตัวหนึ่งที่ไม่ควรมองข้าม คือเป็นผู้ใหญ่ที่น่านับถือ เป็นสามัคคีของภรรยา และเป็นเพื่อนที่ดีของ
 พระยามร ดังปรากฏว่าช่วยเลี้ยงดูหลานชายทั้งสองคนของพระยามรจนเติบโตใหญ่ในช่วงที่
 พระอมรไม่สามารถจัดการส่งเงินทองมาเลี้ยงดู และยังเลี้ยงดูวิธหลานสาวด้วยความรักและ
 ห่วงใย แม้ว่าจะมีปัญหาคัดแย้งกับหลานสาวแต่ก็เป็นเพราะเข้าใจผิดคิดว่านายบุญสมคนรักของ
 หลานสาวเป็นคนไม่ดี ในภายหลังเมื่อทราบว่านายบุญสมเป็นคนดีก็สนับสนุน สำหรับชีวิตคู่
 พระยาวัชรินทร์เคชะเป็นคนที่รักภรรยามาก แต่ก็มีปัญหาคัดแย้งเพราะมีคนที่คอยยุแหย่ กว่าพระยาวัชรินทร์จะรู้ว่า
 ใครเป็นต้นเหตุสำคัญก็เกือบจะสายเกินแก้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระยาวัชรินทร์เป็นคนซื่อจึงหลงเชื่อคำ
 นินทาของคนอื่น ๆ และไม่คิดระแวงคนที่ตนไว้วางใจแม้ว่าบังเอิญได้ยินนายบุญสมพูดพาดพิงอยู่บ้าง
 พระยาวัชรินทร์จึงเป็นตัวละครที่น่าเห็นใจเพราะเป็นคนที่มีน้ำใจแต่ต้องประสบกับปัญหาหนักในชีวิต
 แต่อย่างไรก็ตามผู้อ่านจะพบว่าในตอนหลังพระยาวัชรินทร์ก็ได้รับผลความดีตอบแทนอย่างน่าชื่นชม คือ
 คุณหญิงละม้ายภรรยาสาวเข้าใจและเห็นคุณค่าของพระยาวัชรินทร์เพราะบังเอิญแอบได้ยินคำสนทนา
 ระหว่างพระยาวัชรินทร์กับขุนเจริญคุณหญิงจึงได้พบกับพระยาวัชรินทร์ด้วยความสำนึกผิดที่บ้านขุนเจริญเมื่อเกิด
 เรื่อง คำพูดของคุณหญิงเห็นว่าพระยาวัชรินทร์จะไม่ได้รับความยุ่งยากใจอีกแล้ว ดังกล่าวไว้ว่า

ละม้าย --- เจ้าคุณจะเชื่อดิฉันหรือไม่ เชื่อดิฉันก็ตาม, แต่ดิฉันจะต้องกราบเรียน
 ตามตรง เมื่อดิฉันได้ยินเจ้าคุณแสดงความเมตตา และความรักของ
 เจ้าคุณในตัวดิฉันเมื่อตะกี๋ จับใจดิฉันจริง ๆ แล้วให้ตั้งใจไว้ที่เดียวว่า
 ต้อออกไปเสียจากบ้านนี้ไต่โดยไม่มีใครรู้เห็นในเรื่องนี้, ดิฉันจะตั้งใจ
 ประพฤติให้สมกับที่เจ้าคุณได้รักใคร่เมตตาดิฉัน; จะทดแทนคุณให้เต็ม
 สติกำลังของดิฉันแท้ ๆ ---

(นิทานสโมสร, 2511 : 99)

5) คุณหญิงละม้าย วัชรินทร์เคชะ เดิมละม้ายเป็นผู้หญิง
 บ้านนอกแต่แต่งงานกับพระยาวัชรินทร์หลังจากที่ภรรยาคนแรกของพระยาวัชรินทร์เสียชีวิตไป คุณหญิงละม้าย

มีบทบาทสำคัญที่ควรจะต้องกล่าวถึงคือทำให้พระยาวัชรบุรีเบื้องหลังของขุนเจริญกับนายบุญสม ทั้งนี้ ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสร้างตัวละครตัวนี้ให้มีความสมจริง ดังจะเห็นได้ว่ามีมีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมอย่างสมเหตุสมผล เริ่มจากแม้ได้เป็นคุณหญิงและมีฐานะดีขึ้นกว่าเดิมก่อนแต่มีเรื่อง ซัดแย้งกับสามีเสมอ เนื่องจากมีช่องว่างระหว่างวัยคือคุณหญิงอายุเพียง 20 เศษ แต่พระยาวัชรบุรี อายุประมาณ 50 และไม่ได้แต่งงานด้วยความรัก พระยาวัชรบุรีจึงมักมองว่าคุณหญิงชอบเที่ยวเตร่ ใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย และชอบเข้ากลุ่มมิตรไมตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระยาวัชรบุรีเข้าใจว่าคุณหญิงมีความสัมพันธ์กับนายบุญสม แต่ต่อมาทั้งคู่ก็ทำความเข้าใจกันได้ พระยาวัชรบุรีความจริงว่าคุณหญิงไม่ได้มีอะไรกับนายบุญสม คุณหญิงก็เข้าใจความจริงว่าเจ้าคุณรักตนอย่างแท้จริงจึงสำนึกผิดที่ประพฤติดนไม่สมควรแก่หน้าที่ภรรยา และประกาศเลิกจากการนิทาว่าร้ายที่เห็นว่าส่งผลร้าย ต่อตัวเองมาแล้ว ดังนั้นเห็นได้ว่าคุณหญิงเป็นคนดี มีสำนึกในผิดชอบชั่วดี ความซัดแย้งกับสามี ไม่ได้เกิดจากความผิดใฝ่ในทางไม่ดี แต่เป็นเพราะความบีบคั้นของสถานการณ์ แต่ผู้อ่านจะเห็น ธรรมชาติส่วนตัวของตัวละครตัวนี้ด้วยคือแม้มีใจเอนเอียงไปทางขุนเจริญด้วยความสนิทสนมกัน แต่ในที่สุดก็สามารถยับยั้งใจไม่ถลำไปในทางชั่ว ทั้ง ๆ ที่ขุนเจริญคอยยั่วยุ ดังปรากฏในตอนที่คุณหญิง เปิดโปงความชั่วของขุนเจริญ เมื่อพระยาวัชรบุชมพบคนที่บ้านขุนเจริญ แทนที่คุณหญิงจะรับสมอ้าง ความที่ขุนเจริญแก้ตัวให้ว่ามาสุระเพื่อช่วยขุนเจริญให้ได้แต่งงานกับถวิล ดังปรากฏในเรื่องว่า

ละม้าย พังทีฉันเถอะเจ้าคะ คิฉันมานี้ไม่ใช่ด้วยสุระเกี่ยวข้องกับหลานสาว ท่านเจ้าคุณ; คิฉันไม่รู้เลยว่าขุนเจริญรักกับแม่ถวิล คิฉันมาเพราะถูก ขุนเจริญล่อลวง เมื่อมาแล้วก็ยั้งได้พูดเหะโลมจะให้คิฉันนะประพฤตินอกใจเจ้าคุณ

(นิทาสโมสร, 2511 : 98-99)

และบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าคุณหญิง ละม้ายมีบทบาทช่วยดำเนินเรื่องให้ราบรื่นแม้ในตอนแรกมีท่าทีจะหลงผิดคือในตอนที่เปิดโปงความ ชั่วของท่าน เสงี่ยมที่พยายามใส่ความให้เจ้าคุณวัชรบุรีถึงหวงคนกับนายบุญสม

1.6.3.2 ตัวละครฝ่ายปฏิบัติ ตัวละครที่มีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมไม่ดีใน เรื่องนิทานสโมสร มีดังนี้

1) ขุนเจริญชวานะกิจ เป็นตัวละครเอกฝ่ายปฏิบัติที่มีพฤติกรรมที่เลวร้ายมาก คือถ้าใครไม่รู้จักขุนเจริญอย่างแท้จริงก็จะเข้าใจว่าเป็นคนใจกว้าง ถือธรรมะ มีความจริงใจกับทุกคน แต่ความจริงแล้วเป็นผู้ที่รู้จักซ่อนความเลวร้ายของตัวเองไว้แบบเนียน แม้แต่น้องชายก็เข้าใจว่าเป็นคนดีมีธรรมะ แต่ตัวละครที่พอจะรู้จักขุนเจริญเป็นอย่างดีก็คงจะได้แก่ท่านเสงี่ยม คงจะเห็นได้ว่าท่านเสงี่ยมได้พูดถึงขุนเจริญว่า "...ฉันรู้จักเพียงว่าขุนเจริญนี่เป็นคนฉลาดโกง, เห็นแต่กับตัวเท่านั้นแหละ..." (นิทานสโมสร, 2511 : 5)

อนึ่งเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความเจ้าเล่ห์ของขุนเจริญมีหลายตอนด้วยกัน ดังเช่นหลอกพระยาวิฆเนศวรว่าเป็นคนดี มีธรรมะ และไม่สนใจเรื่องผู้หญิง เพราะหวังจะเป็นหลานเขยของพระยาวิฆเนศวร ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าดิลกหลานสาวพระยาวิฆเนศวรเป็นคนรักของน้องชาย แต่เพราะเห็นแก่เงินของดิลกจึงพยายามจะชิงให้ดิลกมาสนใจตนเอง โดยการร่วมมือกับท่านเสงี่ยมพยายามทำให้ดิลกเห็นว่านายบุญสมเป็นคนเจ้าชู้ และพยายามล่อลวงคุณหญิงละม้ายให้นอกใจพระยาวิฆเนศวร โดยฉวยโอกาสที่เห็นคุณหญิงละม้ายชกแย้งกับสามี และมีท่าทีที่จิตใจตนดีสนิทและแหะโลมอย่างไม่คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ นอกจากนั้นก็ค้นหาพระยาอมรว่าไม่เคยส่งเงินทองมาเลี้ยงดู ทั้งที่ความจริงแล้วขุนเจริญไม่ยากช่วยนายยิ้มที่มาขอความช่วยเหลือเรื่องเงิน แต่กลัวนายยิ้มจะว่าคนเป็นใจแคบจึงต้องโยนความผิดให้เจ้าคุณลุง และที่สำคัญขุนเจริญมักแสดงตัวปกป้องนายบุญสม เพื่อให้คนเห็นว่าเป็นพี่ชายที่ดี แต่ความจริงแล้วมีส่วนรู้เห็นกับการปล่อยข่าวลือว่านายบุญสมเป็นคนไม่ดีแอบมีสัมพันธ์กับคุณหญิงละม้าย และยังพยายามปรักปรำว่ามีความสัมพันธ์กับท่านเสงี่ยมเพื่อให้ดิลกหันมาสนใจตนแทน ขุนเจริญจึงเป็นตัวละครที่น่ารังเกียจ เพราะไม่คิดสำนึกตัวว่าผิดเลยตั้งแต่เมื่อเข้าตาจนก็ผูก박ความผิดให้ท่านเสงี่ยมกับนายพาอย่างไม่ละอายใจว่า

ขุนเจริญ ผมไม่ทราบว่าจะพูดอย่างไรเที่ยวขอรับ ! ผมไม่นึกเลยว่าท่านเสงี่ยม
จะคบคิดกับนายพาทำร้ายน้องชายผมได้ถึงเพียงนี้; หลอกเอาจนเชื่อ

กันหมด ผมต้องกติก้อ่านตามไป, จะได้ป้องกันไม่ให้ท่านเส่งี่ยมลิดแก้แค้น
น้องชายผมได้

(นิทานสโมสร, 2511 : 138)

2) ท่านเส่งี่ยม เป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติมีบทบาทเป็น
แม่หม้ายทรงเครื่องที่ชอบการตินินินทาตั้งจะเห็นได้ว่าเป็นสภานายกนิทานสโมสร และได้ใช้
การนินทาเป็นเครื่องมือสร้างความวุ่นวายโดยร่วมมือกับขุนเจริญ ท่านเส่งี่ยมได้จ้างนายพา
ซึ่งหากินในทางนินทาใส่ความคนไปสร้างข่าวลือว่า นายบุญสมมีความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับ
คุณหญิงละม้าย เพราะต้องการแย่งนายบุญสมจากคนรัก แต่บังเอิญว่านางไวใจนายพามาก
เกินไปจึงไม่ทันนึกว่านายพาจะหันไปร่วมมือกับนายคงแล้วมาเล่นงานนาง แม้ว่าขุนเจริญเคยตั้ง
ข้อสังเกตว่านายพาไม่ค่อยน่าเชื่อถือ แต่ท่านเส่งี่ยมก็ไม่เอาใจใส่ในที่สุดจึงถูกนายพาหักหลัง
และที่ร้ายที่สุดคนที่ใกล้ชิด เช่นขุนเจริญก็ยังใช้วิธีการเกี่ยวกับนายพาทำให้ท่านเส่งี่ยม เป็นบุคคลที่มี
พฤติกรรมเลวร้ายยิ่งขึ้น ท่านเส่งี่ยมจึงเป็นตัวละครสำคัญที่ชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่าการนินทาเป็นสิ่ง
เลวร้ายน่ารังเกียจเพราะแม้แต่ขุนเจริญและนายพาซึ่งเป็นคนในกลุ่มนิทานสโมสรด้วยกันก็ไม่มี
ความจริงใจต่อกันเลย

1.6.3.3 ตัวละครประกอบ ตัวละครประกอบที่ปรากฏในเรื่อง
นิทานสโมสรมีบทบาทที่สัมพันธ์กับเรื่องเป็นอย่างดี ซึ่งมีผลช่วยเพิ่มคุณค่าให้แก่เรื่อง ดังนี้

1) กลุ่มนิทานสโมสร เป็นตัวละครที่มีความสำคัญ
ต่อเรื่องในแง่ที่แสดงให้เห็นสภาพความน่ารังเกียจของการนินทาซึ่งสัมพันธ์กับแก่นเรื่อง และเป็น
ต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ตัวละครในเรื่องต้องได้รับความเดือดร้อนกันไปตาม ๆ กัน ดังเช่นนายบุญสม
เกือบต้องเลิกกับคนรัก พระยาวัชเกือบหย่าขาดกับคุณหญิงละม้าย อนึ่งผู้อ่านจะสังเกตเห็นว่า
ผู้ทรงพระราชนิพนธ์มิได้ทรงแสดงความน่ารังเกียจของตัวละครกลุ่มนี้ด้วยความเคร่งเครียด แต่
ทรงแสดงให้เห็นในลักษณะนำหัวเราะเยาะ ดังจะเห็นได้จากทรงชี้ให้เห็นบทบาทของตัวละคร
กลุ่มนี้ที่อยากหรืออยากเห็นเรื่องคนอื่นอย่างอกใจไม่อยู่ ดังเช่นในตอนที่พักกันที่บ้านพระยาวัชเพื่อ
หาข่าวว่าเกิดอะไรขึ้นแน่ บ้างก็อยากรู้เรื่องคุณหญิงละม้ายกับขุนเจริญ บ้างก็อยากรู้เรื่อง

นายบุญสม ต่างคนต่างก็ช่วยกันคาดเดาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนั้นไปต่าง ๆ นานา จนห่างไกล
แทบไม่มีเค้าความจริง และไม่คิดว่าเป็นการสร้างคามยุ่งยากใจให้แก่ใครหรือไม่ ซึ่งปรากฏใน
บทสนทนาดังนี้

- คุณชื่น ค้ายตาย ! นี่ทำอย่างไรจึงจะได้พบคุณหญิงละม้ายสักครู่หนึ่งละนี้ ?
จนให้ไปบอกขอบแล้วก็ยังไม้มยอมลงมา พุทธิ ! ยังรู้ความไม่ตลอด
มันน่ารำคาญแท้ ๆ เทียว ต้องคิดอ่านสืบความให้ได้ (หลวงพจนกิจ
เข้ามา)
- หลวงพจน อ้อคุณก็มาอยู่นี่ คุณเห็นจะทราบข่าวเรื่องคุณหญิงละม้ายกับขุนเจริญ
แล้วละซี ?
- คุณชื่น อะฉันเสียใจแท้ ๆ เทียว
- หลวงพจน ที่จริงก็ไม่น่าสงสารเจ้าคุณวัชพรอก; อยากรักขุนเจริญนัก
- คุณชื่น ฮ้าย ! ขุนเจริญเมื่อไหร่ละ ; พ่อบุญสมต่างหาก !
- หลวงพจน ไม่ใช่ ! ขุนเจริญนะ, เชื่อผมเถอะ
- คุณชื่น พ่อบุญสมแท้ ๆ เทียว ! ขุนเจริญเป็นผู้หาเจ้าคุณวัชไปเจอจะเข้า
ต่างหาก
- หลวงพจน โอ้ผมไ้ได้มาจาก
- คุณชื่น คิคั่นนะไ้ได้มาทาง
- หลวงพจน ผมถูกแน่ละขอรับ
- คุณชื่น เออแน่ะ ! แม่เลี้ยงมาแล้ว, บางทีจะรู้เรื่องตลอด, คอยถามคุุ่
(ท่านเลี้ยงเข้ามา)
- ท่านเลี้ยง เออแม่ชื่น อย่งไรเรื่องแม่ละม้าย ! น่าสงสารนะ ?

และพฤติกรรมอีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า
กลุ่มนิทาสโมสรได้จินตนาการเหตุการณ์ไปจนเกินกว่าเหตุ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เห็นหรืออยู่ใน
เหตุการณ์เลยแต่ก็นิทาจนเหมือนอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วย ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวเสริมให้ตัวละคร
มีความสมจริงเพราะจริงจังกับการอยาก رؤ้อยากเห็น เรื่องคนอื่น ดังปรากฏในเรื่องว่า

หลวงพจน์ ผมไม่อยากจะเกี่ยวกับคุณ. กับอีกความนึกเท่านั้น ! แต่หวังใจว่า
เจ้าคุณวิชนะแผลไม่ฉกรรจ์

คุณชื่น คายจริง ! ถึงมีบาดแผลด้วยหรือ ? ทำไมกันละนั่น ?

หลวงพจน์ เกิดรับงานกันขึ้นในห้องนั้นเอง

ท่านเสงี่ยม เป็นอย่างไรกัน ?

หลวงพจน์ พอเจ้าคุณวิชพบเมียท่านเข้าก็โกรธ แล้วพูดว่า
"เอ็งนี่เป็นคนอกตัญญูมาก"

คุณชื่น พูกับพ่อบุญสมหรือ ?

หลวงพจน์ กับขุนเจริญ ! แล้วพูดต่อไปว่า "ถึงฉันท้อแล้วก็จริงแต่ยังมีกำลัง
พอที่จะแก้แค้นได้." พอว่าอย่างนั้นแล้วก็ตอกล้อออกต่อยกัน
(นายเสริมเข้ามา)

นายเสริม ปีนะหลาน ! ยิ่งกันด้วยป็น ฉันท้ความแน่นอนที่เคียว

คุณชื่น นี้รับงานกันจริงหรือ

นายเสริม จริงซีจ๊ะ ! แผลออกลึก !

หลวงพจน์ เขาว่าพ่อบุญสม ซักมีคอกออกมาแหงเอาเจ้าคุณวิช

นายเสริม ที่ไหน ! ปีนเบรานิงนะ ; ต่างคนต่างยิงกัน

หลวงพจน์ เจ้าคุณถูกแทงที่หน้าอกนะคุณอา

นายเสริม ถูกยิงที่ขมับต่างหาก !

คุณชื่น คาย ๆ พุโธ้ !

นายเสริม ที่จริงพ่อบุญสมไม่ได้ตั้งใจ
คุณชื่น ไหมล่ะ ! ฉันว่าแล้วว่าพ่อบุญสม

(นิทานสโมสร, 2511 : 114-116)

2) นายคง มีอายุประมาณ 50 มีบทบาทสำคัญคือ เป็นนายเก่าของบิดาขุนเจริญและนายบุญสม ลักษณะของนายคงเป็นคนฉลาดรู้ทันคน คงจะเห็นได้ว่าไม่หลงเชื่อว่านายบุญสมเป็นคนไม่คิดตามคำเล่าลือ แต่จะเป็นตัวของตัวเองในการพิจารณาว่าใครดีหรือไม่ดีจริง นายคงก็ได้เป็นผู้ช่วยออกความเห็นให้พระยาอมรว่าจะลองใจ หลานชายอย่างไร และเป็นผู้ที่คอยช่วยพูดให้พระยาวิเศษคืนกับคุณหญิงละม้าย เมื่อเห็นว่า คุณหญิงละม้ายสำนักผิดแล้ว และที่สำคัญเป็นคนเกลียดให้นายพามาเป็นพยานให้นายบุญสม ซึ่งทำให้พระยาวิเศษเข้าใจนายบุญสมดีขึ้นและทำให้ความวุ่นวายในเรื่องคลี่คลายลง ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างพระยาวิเศษกับคุณหญิงละม้าย หรือความขัดแย้งระหว่างนายบุญสมกับถวิล

3) จินเหลียง เป็นตัวละครที่เป็นคนจีน ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยเพียงด้านเดียวคือรักษาผลประโยชน์ของตนอย่างเต็มที่ คงจะเห็นได้จากเป็นผู้นำพระยาอมรไปพบกับนายบุญสมเพราะหวังว่า ถ้านายบุญสมได้ ฎี๋เงินก็จะได้ง่ายเงินที่ค้างคนบ้าง ทั้งนี้แม้บทบาทของจินเหลียงไม่สัมพันธ์กับแก่นเรื่อง แต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงให้จินเหลียงเข้ามามีบทบาทในโครงเรื่องในช่วงจังหวะที่พอเหมาะ ทำให้เป็นตัวละครที่มีคุณค่าแก่เรื่องมิใช่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ อย่างไม่มีเหตุผล และนอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงมีทัศนะในแง่ลบต่อคนจีน พระองค์จึงทรงสร้างตัวละครให้เป็นคนจีนและให้มีลักษณะนิสัยตามแบบฉบับของคนจีนในทัศนะของพระองค์ที่แสดงความเห็นแก่ได้อย่าง ออกนอกหน้าแม้จะไม่ถึงกับผิดศีลธรรม

4) นายพว แม้ นายพวมีบทบาทเป็นตัวประกอบแต่ก็มีบทบาทสัมพันธ์กับแก่นเรื่องอย่างเด่นชัดคือ เป็นผู้แสดงให้เห็นความน่ารังเกียจของการนิทหาว่าร้ายกัน โดยหากินด้วยความชั่วคั่งที่รับจ้างนิทหาใส่ร้ายคน นายพวรับจ้างท่านเสงี่ยมไปสร้างข่าวลือจนพระยาวิเศษกับคุณหญิงละม้ายมีเรื่องหงุดหงิดกัน และยุให้นายบุญสมกับถวิลแตกกัน แต่

พอฝ่ายตรงกันข้ามท่านเสงี่ยมมาว่าจ้างโดยให้เงินที่สูงกว่านายพาก็ยอมแถมความลับของท่านเสงี่ยม พฤติกรรมของนายพาก็แสดงให้เห็นลักษณะคนในวงนิทานสโมสรว่าไม่มีความจริงใจต่อกัน แม้ นายพาก็ยอมรับว่าหากินในทางชั่ว คังทีไปเป็นพยานให้ฝ่ายพระยาวิชแทนที่จะเป็นพยานให้ ท่านเสงี่ยม แล้วนายพาก็ยังขอร้องให้พระยาวิชปกเป็นความลับ เพราะเกรงว่าคนจะหากินอีก ไม่ได้แน่ถ้าผู้อื่นรู้ว่าคนหันมาทำความดี คังกล่าววว่า

นายพ ผมหากินด้วยความชั่วของผมขอรับ เพราะฉะนั้นถ้าได้มีคนที่รู้กัน
 เสียว่าผมได้ประพฤติถูกคลองธรรม แม้แค่ครั้งเดียว คงจะไม่มี
 ใครคบอีกเป็นแน่

(นิทานสโมสร, 2511 : 139)

คังนั้นพฤติกรรมของนายพแสดงว่าตราบโลกที่สังคมยังขาดความจริงใจและหวังดีต่อกันอย่างแท้จริง ผู้หากินด้วยความชั่วก็ยังดำรงอยู่ได้ ข้อความนี้ จึงเป็นการเสียดสีคนที่ไม่มีความจริงใจต่อกันเพราะโดยปกติเรามักบิความลับที่เกี่ยวข้องกับการกระทำชั่ว แต่ในสังคมที่เลวร้ายต้องบิบังการทำความดี

1.6.4 บทสนทนา ผู้วิจัยพบว่าบทสนทนาในเรื่องนิทานสโมสร มีคุณค่า น่าสนใจหลายประการดังนี้

1.6.4.1 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่การดำเนินเรื่อง บทสนทนาได้มีส่วนช่วยบอกเล่าเรื่องราวในเรื่องได้เป็นอย่างดี ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่อง ได้อย่างรวดเร็ว คังปรากฏในตอนต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่นายพขอตัวออกไปเขียนหนังสือตามที่ท่านเสงี่ยมสั่ง ผู้อ่านจะเห็นว่าคำพูดของนายพในตอนนี้ได้สร้างความสนใจใคร่รู้แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก เพราะบทสนทนาไม่ได้ให้รายละเอียดมาก แต่เป็นการแสดงให้เห็นแง่มุมที่สำคัญ และแสดงให้เห็นว่าท่านเสงี่ยมไว้วางใจนายพามากจนขุ่นใจริ้วทักท้วงขึ้น คังปรากฏในเรื่องว่า

นายพา ผมเห็นจะต้องลาคุณไปเสียที จะไปเขียนหนังสือที่คุณสั่งให้เขียน
 ท่านขุนผมลาก่อน
 ขุนเจริญ คุณเสงี่ยม ผมออกไม่ชอบแท้ ๆ ที่เกี่ยวในการที่คุณไวใจย้ายพานั้น
 มากเหลือเกิน ; ออกจะไม่น่าไวใจนักนะ

(นิทานสโมสร, 2511 : 8)

ตอนที่คุณหญิงละม้ายให้การตัดกับขุนเจริญ เมื่อพระยาวิษ
 ทรบาทว่าคุณหญิงละม้ายมาพบขุนเจริญตามลำพัง ขุนเจริญเกรงพระยาวิษจะทราบความจริงจึง
 พยายามแก้ตัวว่าคุณหญิงละม้ายมาธุระเรื่องดิล แต่คุณหญิงละม้ายไม่ได้พูดเหมือนขุนเจริญ คำพูด
 ของคุณหญิงแสดงความผกผันของเหตุการณ์ เพราะทั้งขุนเจริญและพระยาวิษไม่คิดว่าคุณหญิงจะพูด
 ความจริง ซึ่งเป็นการประจานตัวเอง ดังปรากฏในเรื่องว่า

ละม้าย ที่ขุนเจริญเรียนเจ้าคุณนะไม่มีจริงจนคำเดียว !
 พระยาวิษ ฉันเชื่อหล่อน ให้สกกระกชี่
 ขุนเจริญ (พูดกับละม้าย) คุณนี่จะขายกันเสียแล้วหรือ ?
 ละม้าย ขอให้ฉันให้การของฉันทองเถอะ
 พระยาวิษ ปลอ่ยเขาเถอะ บางทีเขาจะหาเรื่องเล่าได้ดีกว่าท่านขุนสอน
 ละม้าย ฟังคิดฉันทองเจ้าละ คิดฉันทองนี่ไม่ใช่ด้วยธุระเกี่ยวข้องกับหลานสาว
 เจ้าคุณ ; คิดฉันทองไม่รู้เลยว่าขุนเจริญรักกับแม่ดิล คิดฉันทองเพราะถูก
 ขุนเจริญล่อลวง เมื่อมาแล้วก็ยังไม่พูดอะไรให้คิดฉันทองประหลาดใจ
 เจ้าคุณ

(นิทานสโมสร, 2511 : 98-99)

และจากบทสนทนาตอนที่พระยาวัชกับพระยามรออกมาพบกับกลุ่มนินทาสโมสร กลุ่มนินทาสโมสรได้มานั่งวิพากษ์วิจารณ์ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่บ้านขุนเจริญอยู่นาน แต่ยังไม่พบพระยาวัช หอพระยามรกับพระยาวัชเข้ามาในฉากจึงให้ทราบว่า มีข่าวลือแพร่สะพัดอย่างรวดเร็ว และมีการขยายความกันมากจนห่างไกลจากต้นตอ นอกจากนี้ยังมีการพูดสอดแทรกถึงเรื่องส่วนตัวของพระยาวัชอย่างไม่มีมารยาทและยังไม่เข้าเรื่อง แต่เป็นเพราะอยากรู้เรื่องคนอื่น ดังปรากฏในบทสนทนาว่า

พระยาวัช อะไรกัน ?

พระยามร เฮอ ! เจ้าคุณออกมาพอเหมาะเที่ยว ท่านพวกเหล่านี้บอกผมว่า
เจ้าคุณถูกแทงที่อกหรือถูกยิงที่ขมับ แต่ยังไม่เป็นที่ตกลงกันแน่

หลวงพจน์ ผมยินดีที่เรื่องที่ใส่ให้ท่านถูกบาดเจ็บนั้นไม่จริง, แต่เสียใจในเรื่องอื่น

พระยาวัช (พูดบ้อง) ตาย ออกหัวเมืองแล้วซิ !

นายเสริม ที่จริงใส่เท้าก็มีความผิด, ที่แต่งงานภรรยาอายุต่ำกว่าใส่เท้าหนัก

พระยาวัช ชูระอะไรของแกละ ?

(นินทาสโมสร, 2511 : 119)

1.6.4.2 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่บอกภูมิหลังของตัวละคร เนื่องจากนินทาสโมสรเป็นเรื่องที่มีเหตุการณ์มากมาย การใช้บทสนทนาเป็นสื่อช่วยบอกภูมิหลังของตัวละครมีส่วนให้เรื่องได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและเข้าใจดีขึ้น ดังปรากฏในคอนต่า ง ๆ คือ

ตอนที่พระยาวัชพูดกับตนเอง ในบทละครองก์ที่ 1 ผู้อ่านทราบแต่เพียงว่าพระยาวัชมีภรรยาแล้ว ต่อมาในบทละครองก์ที่ 2 เมื่อพระยาวัชพูดกับตัวเอง ผู้อ่านก็ทราบภูมิหลังของพระยาวัชว่ามีปัญหาขัดแย้งกับภรรยาสาวหลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งก่อนหน้านี้พระยาวัชไม่คิดว่าจะมีปัญหาเพราะเป็นภรรยาที่เลือกแล้วอย่างดี ดังกล่าวว่า

พระยาวัช ชื่อ ! ก็ย้ายคนแก่ ๆ อย่างเรานะ ไปได้เมียสาวมาอย่างนี้ จะคิดหาความสุขอะไรนัก ? ที่จริงเราก็ได้เลือกสรรอย่างระมัดระวังดีที่สุดแล้ว ; อุตส่าห์ไปหาเอาผู้หญิงชาวบ้านนอก เสื่อแสงก็ไม่ค่อยแต่งที ๆ ; เข้าที่ประชุมกับเขาที่หนึ่งก็เพียงปีละครั้ง สองครั้ง, เวลาเข้าพรรษาบ้าง, เทศน์มหาชาติบ้าง, ได้เคยรู้จักผู้รู้จักคนอะไรที่ไหน? เคี้ยววันลี ประเคี้ยวไปโน่นประเคี้ยวไปนี่ แต่งตัวก็ต้องให้ถูกแพแค้นเสมอ ! ปอกลอกเงินแล้วยังมีหน้าซ้ำ ชักคอแทบทุกคำพูด...

(นินทาสโมสร, 2511 : 16)

ตอนที่คุณหญิงละม้ายได้เจอกับพระยาวัช คำพูดจาของละม้ายได้บอกให้ผู้อ่านทราบว่า เธอเป็นผู้หญิงบ้านนอก แต่เคี้ยววันลีเธอมีความคิดที่ต่างจากเดิมแล้วคือมีค่านิยมเหมือนผู้หญิงในเมืองหลวง ดังกล่าวไว้ว่า

ละม้าย คุณจะทนได้หรือไม่ได้ก็ตามเถอะ คิฉันก็ต้องขอทำตามใจคิฉันละ ! ถึงคิฉันจะเป็นคนบ้านนอกชอกนาก็จริง, แต่คิฉันรู้หรือว่าผู้หญิงในบางกอกเคี้ยววันลี พอเขามัวแล้วละก็ไม่ต้องอยู่ในบังคับบัญชาใครเลย !

(นินทาสโมสร, 2511 : 23)

และอีกตอนหนึ่งของเรื่องเมื่อคุณหญิงละม้ายได้เจอกับพระยาวัช คำพูดของคุณหญิงได้บอกให้ผู้อ่านทราบว่า เธอยอมแต่งงานกับพระยาวัชก็เพราะมีปัญหาเรื่องเงิน ซึ่งถ้าไม่มีปัญหาเรื่องนี้ เธอก็ไม่ยอมแต่งงานด้วยแน่ ดังกล่าวไว้ว่า

พระยาวัช ถ้าหล่อนได้เคยรับอย่างนี้มาก่อนก็ไม่ว่าทรอก, นี่หล่อนลืมเสีย
แล้วหรือว่า เมื่อฉันไปขอหล่อนนี่หล่อนเป็นอย่างใด ?

ละม้าย โอ๊ยคิดฉันไม่ลืมทรอกคะ ! ถ้าคิดฉันไม่เหลือลำบากแล้ว คิดฉัน
ไม่ต้องปรารธนายอมแต่งกับคุณ ?

(นิทาสโมสร, 2511 : 24)

1.6.4.3 ความสำคัญของบทสนทนาในแง่แสดงลักษณะนิสัยของ
ตัวละคร ผู้วิจัยพบว่าผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงสร้างบทสนทนาที่แสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร
ได้เป็นอย่างดี โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเฉพาะบทสนทนาที่แสดงลักษณะนิสัยของขุนเจริญ
เพราะเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่อง ดังปรากฏในตอนต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่ขุนเจริญหว่านล้อมคุณหญิงละม้ายให้หนีออกใจ

เจ้าคุณวัช เมื่อขุนเจริญทราบจากคุณหญิงละม้ายว่า พระยาวัชหึงหวงนางกับนายบุญสม ขุนเจริญ
ก็พูดหว่านล้อมให้หนีออกใจพระยาวัช คำพูดของขุนเจริญแสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัว ไม่คำนึงถึง
บาปบุญคุณโทษ แม้ว่าพระยาวัชเคยเลี้ยงดู และไว้วางใจขุนเจริญมาก ดังปรากฏในเรื่องว่า

ขุนเจริญ นี่แน่แม่ละม้าย ฉันจะบอกให้ เป็นความคิดของหล่อนเอง
ที่หล่อนต้องกับแค้นใจเช่นนั้น เมื่อหิวหึงและสงสัยใจเมียโดยไม่มีเหตุ
ก็เท่ากับประทุษร้ายผิดสัญญา, เพราะธรรมชาติคนที่จะแต่งงานกันต้อง
เข้าใจว่าเชื่อถือน้ำใจกันและกันไม่ใช่หรือ ? ก็เมื่อมาเกิดไม่เชื่อ
น้ำใจเช่นนั้นแล้ว ก็นับว่าสัญญานั้นเป็นอันเสีย, เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่
ถูกหิวสงสัยเช่นนั้นต้องคิดอ่านหลอกหิวเสียให้เช็ดเพื่อเป็นการลงโทษ

(นิทาสโมสร, 2511 : 74)

ตอนที่ขุนเจริญแสร้งพูดปกป้องนายบุญสม พระยาวัช
มาพบขุนเจริญที่บ้าน คำพูดของพระยาวัชที่กล่าวถึงนายบุญสมทำให้ขุนเจริญพอจะทราบว่า
พระยาวัชเข้าใจว่านายบุญสมมีสัมพันธ์อันชู้สาวกับคุณหญิงละม้าย และเมื่อพระยาวัชรู้สึกเสียใจ
ที่นายบุญสมมาทำกับคนเช่นนี้ ขุนเจริญก็แสร้งพูดปกป้องน้องชาย แต่ความจริงแล้วคำพูดขุนเจริญ
มีความหมายที่ตรงกันข้าม และยิ่งขุนเจริญแสดงความคิดเห็นที่จะไม่เข้าข้างคนผิดก็ยิ่งแสดงให้เห็น
เห็นความดีของขุนเจริญที่รักความถูกต้องมากกว่าจะเห็นแก่ญาติพี่น้อง แต่ความจริงแล้วคำพูด
ของขุนเจริญในตอนนี้แสดงถึงความเจ้าเล่ห์ด้วยการพูดปกปิดและใส่ร้ายน้องชายอย่างไม่ละอายใจ
ดังกล่าวว่า

ขุนเจริญ ผมยังไม่อยากเชื่อเลยว่า พ่อบุญสมจะกำกบได้เข้าผู้มีพระเดช
พระคุณได้ถึงเพียงนั้น ; แต่ถ้ามีพียงพยานแน่ว่าได้เป็นจริงแล้วก็ซี !
เถอะผมต้องไม่นับเป็นน้องอีกเลยทีเดียว ! คนที่เคยได้รับความ
อุปถัมภ์คำชูของท่านแล้วกลับคอนแทนด้วยการล่อลวงเมียท่านเช่นนี้,
เป็นคนเลวอย่างที่สุด มนุษย์ไม่ควรคบอีกต่อไปทีเดียว !

(นิพนธ์สโมสร, 2511 : 81)

ตอนที่ขุนเจริญพยายามพูดให้พระยาวัชที่แอบฟังอยู่
เข้าใจผิดในตัวนายบุญสม พระยาวัชไปหาขุนเจริญที่บ้านและบังเอิญว่านายบุญสมก็ไปหาขุนเจริญ
พระยาวัชจึงขอซ่อนตัวในห้องแค່ก่อนเข้าไปซ่อนตัวไว้สั่งให้ขุนเจริญตามเรื่องคุณหญิงละม้ายกับ
นายบุญสม ขุนเจริญหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงต้องตามเรื่องคุณหญิงกับนายบุญสม และได้พยายามดึงเรื่อง
ให้นายบุญสมรับเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับคุณหญิง แต่พอเห็นว่าจะไม่สำเร็จและนายบุญสมยิ่งพูดให้
พระยาวัชรู้ความจริงที่เกี่ยวกับคน ขุนเจริญก็รีบยุติเรื่องและยังพูดแก้ตัวว่ารู้ว่านายบุญสมจะแก้ตัว
ผ่านจึงยอมให้พระยาวัชแอบฟังอยู่ คำพูดของขุนเจริญในตอนนี้นั้นล้วนแสดงให้เห็นถึงความเจ้าเล่ห์
และเห็นแก่ตัว ดังปรากฏในเรื่องว่า

- ขุนเจริญ ...ฉันเสียใจที่ทราบข่าวว่าแกทำให้เจ้าคุณวัชท์ท่านไม่พอใจใน
ส่วนตัวแกมาก
- บุญสม ทำไม
- ขุนเจริญ บอกตรง ๆ ท่านสงสัยว่าแกพยายามจะทำสนิทกับคุณละม้ายนัก
บุญสม ผมหรือ ? จะตายจริง ! เปล่าเลยเหี่ยว หัวผ่าชิ !
สะ ! สะ ! อ้อนี่เจ้าคุณวัชฐ์สึกตัวขึ้นมาแล้วว่ามีเมียสาวหรือ ?
หรือคุณละม้ายเกิดรู้สึกขึ้นมาว่ามีผัวแก่ ?
- ขุนเจริญ ไม่ใช่เรื่องสำหรับหัวเราะเล่น
- บุญสม จริง ! จริง ! แต่ผมขอบอกกล่าวว่าผมไม่รู้ไม่เห็นเลยที่เดียว
ในเรื่องนี้
- ขุนเจริญ (พูดเสียงคัง) ถ้าเจ้าคุณวัชท์ท่านไต่ยนน้องชายพูดอย่างนี้ท่านจะ
ยินคิมากทีเดียว
- บุญสม จริงอยู่หรือ ครึ่งหนึ่งผมได้เห็นว่าดูเหมือนคุณละม้ายจะชอบผม ;
แต่ผมไม่ได้ซึ้งแหวเข้าไปเลยเหี่ยว ให้อายชิ ! คุณที่รู้ที่อยู่
แล้วว่าคุณน่าจะรักแม่ถวิล
- ขุนเจริญ ถึงคุณละม้ายจะแสดงกิริยาชอบแกล้งเพียงใดก็ดี แกไม่ควร
บุญสม นี้แน่คุณที่ ผมจะบอกให้ ผมเชื่อว่าคุณคงจะไม่ตั้งใจ
ทำผิดคิดร้ายต่อใครเลยเหี่ยว ; แต่ถ้าผู้หญิงสาวสวย จะมา
แสดงกิริยารักผม, และถ้าผู้หญิงคนนั้นมีผัวแก่จนเกือบเป็นพ่อ
เขาได้
- ขุนเจริญ (พูดซื่อ) แกจะทำอะไร ?
- บุญสม ผมก็เห็นจะต้อง-เอ้อ-
- ขุนเจริญ ทำไม ?
- บุญสม ต้องขอยืมธรรมชาติของคุณที่มาหน้อยเท่านั้นแหละ ! แต่
ที่จริงผมประหลาดใจมาก ที่เอาชื่อผมไปควมกับคุณละม้าย ผม
เข้าใจอยู่เสมอว่าคุณที่เองน่าจะเป็นคนชอบของคุณหญิงละม้าย

- ขุนเจริญ พ่อบุญสม ! การเถียงเช่นนี้ไม่เป็นเรื่องเลย !
- บุญสม ผมนำบ้านไต้เที่ยว ผมเคยได้เห็นคุณที่กับคุณละม้ายทุกคนด้วย
นัยน์ตา
- ขุนเจริญ อย่าเล่นตลกอย่างนั้นนะ ไม่เข้าเรื่องเลย !
- บุญสม โธ่ผมพูดจริง ๆ น้า -คุณที่จำไม่ได้หรือวันนั้นนะ เมื่อผมไปบ้าน
เจ้าคุณวัช-
- ขุนเจริญ เลิกทีนะ !
- บุญสม ผมพบคุณที่นั่งคุยอยู่กับคุณละม้าย
- ขุนเจริญ ขอทีนะ พ่อคุณเถอะ !
- บุญสม นั่งอยู่ด้วยกันสองต่อสองอย่างไรละ ?
- ขุนเจริญ นี่แน่จะบอกอะไรให้ เจ้าคุณวัชไต่ยื่นอ้ายเราทุกคนนี้หมดแล้วละ
ฉันรู้ยู่ที่ว่าแกคงจะแก้ตัวให้หลุกไปไต่, ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไมยอมให้แอบ
ฟังหรอก

(นิพนธ์โมสร, 2511 : 88-91)

ตอนที่นายยิ้มมาขอความช่วยเหลือเรื่องเงินจากขุนเจริญ ขุนเจริญได้แสดงตัวก่อนนายยิ้มว่าเป็นคนดี มีธรรมะในการดำเนินชีวิต โดยการพูดถึงหลักธรรมะ อย่างน่าเชื่อถือ แต่ในความจริงแล้วขุนเจริญไม่ได้มีความจริงใจที่จะช่วยเหลือนายยิ้มเลยต่าง จากนายบุญสมที่ไม่พูดมากแต่ส่งเงินไปช่วยนายยิ้มแล้ว คำพูดของขุนเจริญจึงแสดงให้เห็น ลักษณะนิสัยที่เรียกว่า "ช่างนอกสุกใส ช่างในเป็นโพรง" ดังปรากฏในเรื่องว่า

พระยาอมร ขอรับ เพราะผมสนิทเช่นนั้นจึงนึกกลัวไปว่า การที่ผมอึดอัด
เป็นหนี้สินมากอย่างนี้ อาจจะทำให้ความเสียมีมาถึงคุณไต่ ถ้าไม่
อย่างนั้นผมคงไม่รบกวานคุณเลย

1.6.5 ฉาก แม็กนิทาสโมสร เป็นบทละครพระราชนิพนธ์ขนาดยาว แต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงแบ่งย่อยเป็นองก์และฉากได้อย่างเหมาะสมทั้งสัมพันธ์กับโครงเรื่อง ดึงให้เห็นได้ว่าในบางองก์มีฉากมากกว่าหนึ่งฉาก แต่บางองก์ก็มีฉากใหญ่เพียงฉากเดียว และบางองก์ก็ใช้ฉากที่ซ้ำกับองก์อื่น ความน่าสนใจของสร้างฉากในบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จึงอยู่ที่การลำดับฉากและเหตุการณ์ในฉากให้สัมพันธ์กัน เพื่อให้เรื่องดำเนินติดต่อกันอย่างไม่ติดขัดและเร้าความสนใจของผู้อ่าน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

การจัดฉากในองก์ที่ 1 และ 4 ผู้อ่านจะพบว่ามีฉากสำคัญเพียงฉากเดียว เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในองก์ที่ 1 และ 4 นี้ มีลักษณะที่ต่อเนื่องและเป็นเหตุการณ์ที่ไม่จำเป็นต้องแบ่งเป็นฉากย่อย ๆ เหมือนในองก์อื่น ๆ ดังปรากฏว่าในองก์ที่ 1 ฉากสำคัญของเรื่องคือฉากเฉลียงในบ้านท่านเสงี่ยม เป็นการปูพื้นเรื่องให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครฝ่ายปฏิบัติ โดยมีการดำเนินเรื่องย้อนหลังว่าตัวละครฝ่ายปฏิบัตินี้ได้ทำอะไรลงไปบ้างแล้ว ส่วนในองก์ที่ 4 ก็เป็นฉากในห้องหนังสือที่บ้านขุนเจริญ เหตุการณ์ย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในฉากนี้ล้วนมีความสำคัญต่อเรื่องและมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน เพราะเป็นการเปิดเผยความจริงว่าใครกันแน่ที่มีความสัมพันธ์ฉันคู่สาวกับคุณหญิงละม้าย

ส่วนการจัดฉากในองก์อื่น ๆ ผู้อ่านจะพบว่าแต่ละองก์มีฉากมากกว่า 1 ฉาก ดังปรากฏว่าในองก์ที่ 2 มีฉากประกอบ 2 ฉากด้วยกันคือ ฉากที่ 1 เป็นฉากส่วนในบ้านพระยาวัช ความสำคัญของฉากนี้ชี้ให้เห็นข้อขัดแย้งระหว่างคุณหญิงละม้ายกับพระยาวัช ฉากที่ 2 เป็นฉากเฉลียงในบ้านท่านเสงี่ยมซึ่งเป็นฉากเดียวกับองก์ที่ 1 แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่างกัน ในฉากนี้ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงแสดงให้เห็นถึงความน่ารังเกียจของวงนิทาสโมสร และความเจ้าเล่ห์ของขุนเจริญที่บอกรักถวิลในฉากนี้ แต่คุณหญิงละม้ายซึ่งขุนเจริญก็แสดงที่ทำว่ารู้สึกชอบพอเข้ามาซัดจิงหวะเสียก่อน

การจัดฉากในองก์ที่ 3 ผู้อ่านจะพบว่ามีฉาก 2 ฉาก ฉากที่ 1 เป็นส่วนในบ้านพระยาวัชรินทร์ ความสำคัญของฉากนี้อยู่ที่พระยาอมรได้เข้ามากรุงเทพฯแล้ว และได้ปรึกษาหารือกับเพื่อน ๆ จนลงความเห็นว่าจะใช้วิธีปลอมตัวเพื่อล่องใจหลานชาย ฉากที่ 2 เป็นฉากต่อเนื่องจากฉากที่ 1 ขององก์นี้ เหตุการณ์สำคัญในฉากนี้คือพระยาอมรปลอมตัวเป็นนายหยินไปล่องใจนายบุญสม